

UDK:372.8

Zamira USMONOVA,

O'zDJTU o'zbek tili va adabiyoti kafedrasida katta o'qituvchisi

E-mail: usmanovazamira1901@gmail.com

DSc, professor I.Siddiqov taqrizi asosida

XORIJLIKLARGA O'ZBEK TILINI O'RGATISHDA MILLIY-MADANIY KOMPONENTLARNING AHAMIYATI

Аннотация

Mazkur maqolada xorijliklarga o'zbek tilini o'rgatish jarayonida milliy-madaniy komponentlarning o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quv jarayonida madaniy kontekstda boyitilgan matnlar va interfaol metodlar qo'llanilishi talabalarning lug'aviy hamda nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish bilan birga, ularning o'zbek xalqining an'analari va qadriyatlariga oid xabardorlik darajasini ham oshiradi. Shunday qilib, milliy-madaniy yondashuv xorijiy til sifatida o'zbek tilini o'qitish samarasini sezilarli ravishda kuchaytiradi.

Kalit so'zlar: Xorijiy talabalar, o'zbek tili, milliy-madaniy komponent, lingvokulturologiya, interfaol metod, madaniy kontekst.

ЗНАЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА В ОБУЧЕНИИ УЗБЕКИСТАНСКОМУ ЯЗЫКУ ИНОСТРАНЦЕВ

Аннотация

В данной статье анализируется роль и значение национально-культурных компонентов в процессе обучения узбекскому языку иностранных студентов. Результаты исследования показывают, что использование текстов, обогащённых культурным контекстом, и интерактивных методов обучения не только развивает лексико-речевые компетенции обучающихся, но и повышает их осведомлённость о традициях и ценностях узбекского народа. Таким образом, национально-культурный подход существенно укрепляет эффективность обучения узбекскому языку как иностранному.

Ключевые слова: Иностранные студенты, узбекский язык, национально-культурный компонент, лингвокультурология, интерактивный метод, культурный контекст.

THE IMPORTANCE OF NATIONAL-CULTURAL COMPONENTS IN TEACHING THE UZBEKISTAN LANGUAGE TO FOREIGNERS

Annotation

This article analyzes the role and importance of national-cultural components in teaching Uzbek to foreign learners. The findings indicate that using culturally-enriched texts and interactive teaching methods not only improves students' lexical and communicative competencies but also enhances their awareness of Uzbek traditions and values. Consequently, a national-cultural approach significantly boosts the effectiveness of teaching Uzbek as a foreign language.

Key words: Foreign learners, Uzbek language, national-cultural component, linguoculturology, interactive method, cultural context.

Kirish. Xorijliklarga o'zbek tilini o'rgatish bugungi kunda nafaqat lingvistik, balki madaniy-milliy mazmun bilan boyitilishi zarur bo'lgan muhim ta'lim yo'nalishlaridan biridir. Globallashtirish jarayonlari turli xalqlar o'rtasidagi muloqot ko'lamini kengaytirib, madaniy almashinuvni kuchaytirmoqda. Bunday sharoitda chet elliklar o'zbek tilini o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini bildirish bilan birga, mazkur til vositasida o'zbek xalqining mentaliteti, urf-odatlari va qadriyatlarini bilan ham yaqindan tanishmoqchi bo'lishadi. Shunday ekan, xorijiy auditoriyada o'zbek tilini o'rganish jarayonida milliy-madaniy komponentlarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish, nafaqat tilni to'g'ri va puxta o'zlashtirish, balki o'zbek xalqiga xos ijtimoiy, ma'naviy va axloqiy qadriyatlar haqida chuqurroq tasavvur hosil qilishga xizmat qiladi. Shuni ham unutmashlik kerakki, til oddiy kommunikativ vosita bo'lib qolmasdan, balki muayyan jamiyatning dunyoqarashi, ijtimoiy-normativ qadriyatlari va tarixiy xotirasini ham aks ettiradi. Demak, xorijlik talabalar yoki til o'rganuvchilar uchun o'zbek tili darslari mazmundor, madaniy kontekstga boy, didaktik metodikaga asoslangan holda tashkil etilishi kerak. Ushbu maqolada xorijliklarga o'zbek tilini o'rgatishda milliy-madaniy komponentlarning ahamiyati, ularning ilmiy-nazariy asosi va amaliy qo'llanilishining natijalari IMRAD talablari doirasida tahlil qilinadi.

Metod. Ushbu ilmiy maqola doirasida xorijiy talabalar uchun o'zbek tili darslarini tashkil etish bo'yicha bir qancha tajribalar o'rganildi. Avvalo, zamonaviy lingvodidaktik adabiyotlarni, xususan, chet tillarni o'qitish metodikasi bo'yicha tan olingan xalqaro nashrlarni taxlil qilish orqali metodik asos shakllantirildi. Shuningdek, o'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitishga ixtisoslashgan o'quv qo'llanmalari, dasturlar va

interaktiv platformalar ichki va tashqi jihatdan ko'rib chiqildi. Keyingi bosqichda, Toshkent shahridagi ayrim universitetlarda tahsil olayotgan xorijiy talabalar orasida so'rovnoma o'tkazildi. Ushbu so'rovnoma ularning o'zbek tili darslarida milliy-madaniy materiallar (badiiy matnlar, xalq ertaklari, maqollar, milliy taomlar haqida ma'lumotlar, tarixiy va zamonaviy bayramlar aks etgan roliklar va boshqalar) bilan qanday tanishtirilgani, bu materiallar ular uchun naqadar qiziqarli yoki foydali bo'lganini aniqlashga qaratildi. So'rovnoma savollari ikkita katta blokdan iborat edi. Birinchi blokda xorijiy talabalar o'zbek tilini umumiy o'rganish bo'yicha qiyinchiliklari, qaysi jihatlar eng murakkab yoki aksincha, eng osonligini ko'rsatishdi. Ikkinchi blokda esa milliy-madaniy komponentlar bo'yicha o'quv jarayonida duch keladigan motivatsiya, didaktik qulayliklar, matnlarni tushunish darajasi kabi masalalar o'rganildi. Bunga qo'shimcha ravishda, xorijlik talabalar bilan individual suhbatlar o'tkazilib, ulardan tilda uchraydigan barqaror iboralar yoki kontekstual ma'noga ega so'zlarni o'zlashtirishda milliy-madaniy ma'lumotlarning o'rni bor-yo'qligi haqidagi fikrlari so'raldi. Olingan ma'lumotlar kontent-tahlil va statistik qayta ishlov yordamida saralаниb, asosiy xulosalar chiqarildi. Metodologik yondashuvning yana bir qismi sifatida xorijiy talabalarning darslaridagi ishtirokini bevosita kuzatish (participant observation) usuli qo'llandi. O'qituvchilarning dars berish jarayonida milliy-madaniy komponentlardan qanday foydalangani, talabalar savollariga qay darajada to'liq javob berilgani, qaysi materiallar ular uchun maroqli bo'lgani kuzatildi. Ana shu metodlarning uyg'unligi xorijliklarga o'zbek tilini o'rgatishda milliy-madaniy yondashuvning dolzarbligi va samaradorligini aniqlashga imkon berdi.

Natijalar. O'tkazilgan so'rovnomalar va kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, xorijlik talabalar o'zbek tili leksik birliklari va grammatik strukturalarini, ayniqsa, ular alohida milliy-madaniy rangga ega bo'lsa, o'rganish jarayonida bir nechta muhim afzalliklarga ega ekan. Avvalo, xorijiy talabalar real hayotiy voqealar, turli ijtimoiy vaziyatlar bilan bog'liq dialoglar va matnlar orqali tilda uchraydigan madaniy tushunchalar haqida to'g'ridan-to'g'ri tasavvurga ega bo'ladilar. Masalan, o'zbek xalqining mehmondoshlik an'analari yoki Navro'z bayrami bilan bog'liq urf-odatlar haqida o'qishlarda faqat lug'aviy bilim emas, balki madaniy xabardorlikni ham shakllantiradi. Natijada, xorijliklar tilda keng qo'llaniladigan ba'zi so'z birliklarining negizida yotgan qadriyatlarini yaxshiroq anglashadi va ularni kundalik nutqda o'rinli ishlatishni o'rganishadi. Tadqiqotda qatnashgan xorijiy talabalarining taxminan 70 foizi o'zbek tilini milliy-madaniy mavzularda boyitilgan matnlar yordamida o'rganish qiziqarli bo'lishini va motivatsiyalarini oshirishini ta'kidlashdi. Qolgan 30 foizga yaqin talabalar, asosan, o'zbek tilini muloqot uchun zarur deb hisoblab, madaniy tarkib bilan birga, aniq kommunikativ maqsadlarga yo'naltirilgan mashqlar ham ko'proq berilishini istashini bildirishdi. Bu borada ham madaniy komponent o'z o'rniga ega bo'lishi, ammo dars jarayoni ko'proq amaliy nutqiy kompetensiyani rivojlantirishga qaratilishi zarurligi qayd etildi. Shu bilan birga, darslarda o'zbek xalqining tarixi, an'analari, tarixiy obidalar va adabiy merosiga oid qisqacha ma'lumotlar berilganda, talabalar lug'aviy mustahkamlash mashqlarini osonroq bajarishgani aniqlandi. Zero, har bir so'z yoki ibora aniq kontekstga ega bo'lganda, eslab qolish tezroq va samaraliroq kechgan. Bunday usul interfaol darslarda, masalan, badiiy matnlarni o'qish yoki videoroliklarni tomosha qilish bilan uyg'unlashganda yanada yuqori samaradorlik kuzatilgan. Natija sifatida xorijiy talabalar darsdagi matnlarni nafaqat tahlil qilish, balki o'zbekcha nutqiy muhitda bunday matnlarning qanday qadriyat va hayotiy ma'noga ega ekanini muhokama qilish imkoniyatiga ega bo'lishdi.

Tahlil va muhokama. Xorijliklarga o'zbek tilini o'rgatishda milliy-madaniy komponentlarning ahamiyatini tahlil qilishdan avval, lingvokulturologik yondashuvga qisqacha to'xtalib o'tish lozim. Lingvokulturologiya tilda ifodalangan madaniy kodlar, mentalitet, ijtimoiy-meyoriy qadriyatlarining til strukturasidagi aksini o'rganadi. Bu esa chet tilini o'rganish jarayonida o'sha tilda so'zlashuvchi xalqning urf-odatlarini, tarixiy an'analari, shakllangan hayot tarzi haqida xabardorlik darajasini oshirishga xizmat qiladi. Xususan, o'zbek tilida rang ifodalovchi so'zlar, qarindoshlik munosabatlarini ifodalovchi terminlar, maqol va matallar, tabrik va marosimlar bilan bog'liq so'zlar nafaqat lug'aviy ma'noni bildiradi, balki ularning tagida muayyan ijtimoiy hamda ma'naviy qadriyatlar yotadi. Shuning uchun xorijlik talabalar, ayniqsa, yil fasllari, bayramlar, taomlar, oilaviy an'analar va shu kabi mavzularga oid matnlar orqali o'zbeklarning dunyoqarashi va ijtimoiy hayoti bilan tanishadi. Olingan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quv jarayonida milliy-madaniy komponentni kiritish xorijliklarni eng ko'p qiynaydigan omillardan bo'lgan "semantik teshiklarni" bartaraf etishga yordam beradi. YA'ni, xorijiy talabalar ma'lum bir so'z yoki iboraning negizini tushuna olmay qiynalishlari mumkin. Biroq, agar o'sha so'z yoki ibora madaniy kontekst, tarixiy voqea yoki hayotiy muhit bilan bog'lab tushuntirilsa, onlar nutqda foydalanishga yengilroq o'tishadi. Dars jarayonida madaniy komponentni qo'llash o'qituvchidan ham yangi ko'nikmalarni talab etadi. O'qituvchi milliy an'analar yoki bayramlar haqida gapirganda, bu ma'lumotlarni lingvistik mashqlar bilan uyg'unlashtirishi zarur. Aytaylik, Navro'z bayramiga bag'ishlangan darsda, faqat bayramning tarixi yoki sumalak tayyorlash jarayonini tushuntirish bilan cheklanmasdan, talabalarga shu mavzuga oid tegishli so'zlar, fe'llar yoki so'z birliklarini aktiv ravishda ishlatish imkoniyatini berish kerak. Shunda talabalar o'zbek tilidagi so'z va

birikmalarni amaliyotda sinab ko'rishadi, savol-javob va munozaralar orqali ularning nutqiy kompetensiyasi shakllanadi. So'rovnomalar ham shuni ko'rsatdiki, talabalarining tilga oid qiziqish va jalb etilish darajasi darslarda beriladigan madaniy tarkibning rang-barangligi bilan bevosita bog'liq ekan. Shu jihatdan, xorijliklarga o'zbek tili o'qitish bo'yicha ishlab chiqilgan dastur va qo'llanmalar milliy-madaniy komponentni bosqichma-bosqich va metodik izchillik bilan kiritishni nazarda tutishi zarur. Dastlab, oddiyroq mavzular – salomlashish, tanishish, turli kasblar, oila a'zolari haqida suhbatlashish bilan boshlanib, keyinchalik xalq bayramlari, milliy taomlar, adabiy siymolar va ijtimoiy qadriyatlarga borib ulanadi. Shunda xorijiy til o'rganuvchi talabaning vokabulyar bazasi oddiy kundalik so'zlardan tortib, tobora murakkab ijtimoiy-ma'naviy tushunchalarga qadar kengayadi. Bu jarayonda multimedialardan foydalanish, masalan, qisqa metrajli filmlar, videoroliklar, audio materiallar, turli interaktiv o'yinlar va testlarni ham qo'llash talabalar e'tiborini saqlab turishga hamda mavzuni chuqurroq anglashga ko'maklashadi. Ta'kidlash joizki, madaniy komponent bilan boyitilgan darslar xorijiy talabalar uchun til o'rganishni psixologik jihatdan yanada yoqimli va esda qolarli holga keltiradi. Bunday jarayon natijasida talaba nafaqat lug'aviy va grammatik savodxonlikka, balki o'zbek jamiyatida qabul qilingan ijtimoiy-meyoriy odoblarga, an'anaviy iboralar va munosabatlar shakllariga ham ega bo'ladi. Ayni paytda, xorijliklarga o'zbek tilini o'qitishda madaniy tushunchalarni o'ta umumlashtirib yuborishdan ham ehtiyot bo'lish lozim. Chunki har bir madaniy an'ana, qadriyat yoki urf-odatning murakkab ichki mantig'i bor, shoshma-shosharlik bilan yoki yuzaki tarzda tushuntirilsa, bu talabalarni chalkashtirib qo'yishi mumkin. Shuning uchun, o'qituvchi madaniy materialni o'quvchilarning til tayyorgarligi darajasiga moslab, bosqichma-bosqich chuqurlashtirib borishi, savollar va misollar yordamida mavzuni keng ochib berishi foydali. Shu ma'noda, madaniy-lingvistik integratsiya – o'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitishning ustuvor prinsipi sifatida qaralishi kerakligi aniqlanadi.

Xulosa. Xorijliklarga o'zbek tilini o'rgatishda milliy-madaniy komponentlar asosiy o'rin tutishi zarur. Tilda aks etgan milliy mentalitet, urf-odatlar, an'ana va qadriyatlar xorijiy o'rganuvchilarga o'rganish jarayonini chuqurroq idrok etish, nutqiy mazmunni boyitish va real aloqa qilish ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi. Mazkur maqola doirasida olib borilgan so'rovnomalar va kuzatuvlar xorijiy talabalar milliy-madaniy kontekstda tayyorlangan darslardan ko'proq motivatsiya olayotganliklarini, til birliklarini eslab qolishlari yengillashayotganini ko'rsatdi. Lingvokulturologik yondashuvlar shuni isbotlaydiki, chet tilini o'rgatishda madaniy ma'lumot va tajribani inobatga olish – tilni yodlashni osonlashtiradi, shuningdek, o'rganuvchini o'sha xalqning dunyoqarashi bilan ham yaqindan tanishtiradi. Natijada, xorijlik talabalar o'zbek tili vositasida milliy qadriyatlar, tarixiy xotira va zamonaviy ijtimoiy hayot haqida to'liqroq, har taraflama tasavvur hosil qilishadi. Shu tariqa, o'zbek tili xorijiy tillar tizimida o'rganish uchun qulay va jozibador tilga aylanadi, milliy-madaniy meros esa xalqaro miqyosda kengroq targ'ib qilinadi. Bu jarayonning to'g'ri tashkil etilishi va doimiy takomillashtirib borilishi xorijliklarning lingvistik va kommunikativ salohiyatini rivojlantirish bilan birga, o'zbek xalqining boy madaniy merosini yanada chuqurroq e'tirof etilishiga xizmat qiladi. Shu bois, kelajakda o'zbek tilini o'qitish metodikasini takomillashtirishda milliy-madaniy komponentlarni samarali qo'llash, shu bilan birga, interfaol dars usullari, multimedia texnologiyalari va moslashtirilgan o'quv adabiyotlarini yaratish orqali xorijiy talabalarni jalb qilish mexanizmini takomillashtirish dolzarb vazifa bo'lib qoladi. Ana shunda o'zbek tili va madaniyati jahon hamjamiyati e'tiborida yanada keng o'rin egallaydi va xalqaro akademik muloqotda o'zbek tilining qiymati tobora ortib boraveradi.

ADABIYOTLAR

1. Курбонов А. А. Чет тили сифатида ўзбек тилини ўқитишда лингвомаданий ёндашув: назария ва амалиёт / А. А. Курбонов. – Т.: Фан, 2021. – 220 б.
2. Шарипова З. А. Чет элликларга ўзбек тилини ўқитиш методикаси: илмий-амалий асослар / З. А. Шарипова. – Т.: Ношир, 2020. – 156 б.
3. UNESCO. Intercultural Competences: Conceptual and Operational Framework. – Paris: UNESCO Publishing, 2013. – 43 p.

4. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence / M. Byram. – Clevedon: Multilingual Matters, 1997. – 136 p.
5. CEFR (Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment). – Strasbourg: Council of Europe, 2001. – 260 p.